

dr. Relković Neda:

Budapest székesfőváros.

Idestova ötven esztendő mult el, amióta fővárosunkat három különálló városból: Buda, Óbuda és Pest városokból egy várossá egyesítették. Földrajzi fekvésétől eltekintve, mint politikai és művelődési központ, de jórészt történelmi multja folytán lett fővárossá. Történelme nekünk épolyan becses, mint a franciának Páris vagy az oroszoknak Moszkva multja; királyi várpalotánkra, a Mátyás-templomra épenolyan tisztelettel és kegyelettel tekintünk, mint a lengyel a Wawelre, vagy az osztrák a Szent István-dómra; Óbuda alacsony ház-sorai, Tabán zezugos utcái épúgy regélnek egy elmúlt, letűnt korról, mint a kiépülő Pest az utolsó letűnt évtizedek eseményeiről.

Mivel gazdagmultú fővárosunk három városból keletkezett, mindhárom önálló multtal bir, mindhárom külön-külön alakult ki. Kimutathatólag a legrégebbs lakott terület a Gellérthegy vidéke, de leginkább Óbuda környéke, ahol már a Kr. előtti századokban a kelta eravisk-törzs egy része letelepedett. Aquincum, a Kr. utáni első századokban e helyen alakult római város is kelta eredetű. E korban felismerik sztratégiai fontosságát. A rómaiak megerősítik a Duna vonalát, Aquincumba állandó őrséget — a II. segédlégiót — helyezik: a szembenfekvő parton szintén várat — castrumot — létesítenek, hogy Pannóniát a betörő szarmaták ellen megvédjék. Így a város jelentőségben nyert, idővel Alsó-Pannónia kormányzójának székhelyévé lett.

Ismeretes, hogy a népvándorlás véget vetett Aquincumnak. A katonaság kivonulása után pusztulásnak indult. Azonban még romjaiban is akkora csodálatot keltett, hogy a hagyomány Attila székhelyének tette meg és Attila várának, Étzelpurnak nevezte.

A beköltöző magyarság úgy az óbudai, mint a pesti oldalon szláv telepeseket talált, akik a két város alapját megvetették. Valószínűleg a Buda és Pest elnevezések szintén szláv eredetűek. Mivel mindkettő kemencét jelent, lehetséges, hogy itt vályogvető kemencék voltak. Honfoglaló őseink innen tovább mentek a Dunántúlra, melynek javarésze a budai oldallal és a Csepelszigettel együtt Árpád törzsének jutott. Érdekes, hogy utóbb a vezért is Óbuda táján temették el s idővel a kereszténnyé lett magyarság kápolnát emelt sirja fölé szűz Mária tiszteletére.

A honfoglalás után II. Géza koráig csak egyszer említik Budát, mikor szent Gellért püspök vértanuságát elmondja a krónika. A XII. században — hagyomány szerint — belga lakosok telepedtek le Óbudán és Pesten a már itt lakó ma-

gyarok, izmaeliták és zsidók közé. Ekkor a mai Óbuda neve a magyarság körében Buda, a németeknél Etzelpurg; Pestet a németek Ofen-nek, a magyarok Pest-nek mondták.

A tatárjárás korában Buda és Pest fontos események színhelye. A magyarság zöme itt gyűl össze, Kuthen kún fejedelmet itt ölik meg, s innen menekülnek a biztosabb Dunántúlra. Pest a tatárok áldozatja lesz.

Mikor az ország kiheverte a pusztulást, újabb, kedvezőbb korszak köszönt be fővárosunk történetében. Mivel a tatárdulást csupán a megerősített helyek állták ki, IV. Béla király várak építését rendeli el s ebben maga is jó példát ad. Királyi birtokán, a budai Várhegyen, amely eddig erdős terület volt, várat építtet s ezzel a mai Buda alapját veti meg. A lakosság természetesen a vár oltalmát kereste, amiért először a Várhegyre, majd a Dunapartra huzódik, megvetvén vele a Viziváros és a Tabán alapját. A telepések egy része Pestről költözött át, amiért a magyarság Pestújhelynek nevezte amai Budát. E telepéseken kívül nagyobb tömegben osztrák és bajor bevándorlók is jöttek, akik az új telepet várossá fejlesztik. Ők nevezik Pestújhelyet Ofennek, ezzel szemben Pestet Alt-Ofennek; míg a magyar lakosság lassanként Budának nevezi az új várost és ezzel szemben a régi Budát Óbudának.

Béla király a telepések lelki szükségleteiről is gondoskodik. Megveti a Mátyás-templom alapját, mely a német lakosság egyháza lett és megveti a Magdolna — ma helyőrségi — templom alapját, hova a magyarság járt. Ugyancsak az ő nevéhez fűződik a Margitsziget (régente Nyúlsziget) betelepítése is. Szentéletű leánya, Margit, számára itt építtet kolostort, melyen kívül még a premontrai, ferences és domonkos-rendnek is volt háza a szigeten. A benépesített terület védelme pedig a János-lovagok kötelességévé lett, akiket Béla király a sziget déli részére telepített.

Nemsokára politikai események színhelyévé lesz. Itt jár Ottokár cseh király és Margit kezét kéri meg, hogy a Bélával kötött béke megerősítést nyerjen; itt békül ki a király fiával, Istvánnal; itt temetik el Béla herceget és itt hal meg a sokat átélt IV. Béla. E zárda falai közé záratja el Kún László fiatal hitvesét, Izabellát.

Úgy Buda, mint Pest fejlődését az a körülmény mutatja, hogy a domonkos-rend nagykáptalanját 1254-ben Budán, 1273-ban pedig Pesten tartja meg. Hat év múlva pedig a pápa követe érkezik Budára Fülöp fermói püspök személyében, hogy zsinatot tartson. III. Endre korában Pest az országgyűlés színhelye s a budai Magdolna-templom lesz nyugvóhelye az utolsó Árpád-házi királynak.

A XIV. század trónvillongással köszöntött be. Az Anjou-

ellenes párt Vencelt, majd Ottót teszi meg királlyá s mindkettőt — a régi szokástól eltérőleg — a Mátyás-templomban koronáztatja meg. Közben a budai lakosság Róbert Károly pártját elkergeti Buda alól, amiért egyházi tilalom alá kerül.

Buda az ország központjává csak Zsigmond korában lesz. 1405-ben a polgárság képviselőket nyer az országgyűlésen, majd virágzásnak indul a város. Mivel közvetlenül a tárnokmester alá tartozott, alkalma volt a király kegyére szert tenni. Pedig Zsigmond egyeduralma kezdetén megérezte királya erős kezét. A XV. század elején történt, hogy a budai lakosság városi forradalmat szított, amint ez Németország több városában is megtörtént; a polgárság a vagyonos osztály helyébe a céhek uralmát akarta léptetni. Zsigmond azonban felismerte a veszedelmet és következményeit és erős kézzel véget vetett a forradalomnak.

Buda mint szab. kir. város a XV. században éli fénykorát. Szervezetét az e korból fennmaradt jogkönyv tükrözi vissza, mely a polgárság közigazgatásába, törvényhozásába, céhéletébe bepillantást enged.

Buda akkori értelemben igazi nagy város. Fejlődését az a körülmény is előmozdítja, hogy a király huzamosabb ideig ott tartózkodik. Zsigmondnak a régi vár már nem felelt meg, amiért a Friss palotával bővíti. E században befejezik a Mátyás-templom építését is. E kiváló műemléken kívül forrásaink még a Szent György-templomot említik a vár közelében, melynek portaleját Szent György márvány domborműve ékesítette. Azt beszélnek, hogy e szobormű a mohácsi csata után a Budára bevonuló Szuleimán tetszését annyira megnyerte, hogy kasmirsájlját leoldotta a nyakáról és letakarta a szobrot, hogy a janicsárok pusztításának áldozatául ne essék. E templomon kívül Szent Jánosnak is volt egyháza és Szent Zsigmondnak. Ezekon kívül az itt letelepedett szerzetesrendek mindegyikének külön-külön temploma is volt. A ferencesek, pálosok és ciszterciák kolostoraik mellé egyházat építettek; a domonkos-rend épületének maradványa ma is látható a várbeli elemi iskola közelében. Itt tanított a híres Niger Péter Mátyás király korában s ugyancsak ezidőben tartja beszédeit Temesvári Pelbárt ferences is. A női szerzetesrendek közül csak a Beginák kolostorát említik.

A lakosság, mint egyéb német városban, nemzetiség és foglalkozás szerint helyezkedett el. Forrásaink Olasz- (ma Ūri), Ötvös- (ma Fortuna) és Zsidó-utcát (ma Sz. György) említenek. A török uralom alatt a rézművesek és csizmadiák utcájáról is szó esik. Olaszok már az Anjouk alatt is nagyobb számban jöttek, de főképen Mátyás alatt; a zsidók, akik csu-

pán pénzületek lebonyolításával foglalkoztak, főképen a nyugati nagy zsidóüldözések idején húzódtak Budára. Különösen Franciaországból telepedhettek sokan, mert Bertrandon de la Broquière utazó írja e században, hogy Budán sok franciául beszélő zsidót talált. Azonban az uralkodó nemzetiség a német volt. Városbíró csak német ember lehetett, még pedig aki négy öséről ki tudta mutatni német voltát; német volt a pénzbíró és a jegyző. A tizenkét esküdt közül is tíz német, kettő magyar. Német esküdt őrzi a város pecsétjét; a tisztviselők leköszönése először német, utána magyar nyelven történik. Még a hetivásárt is külön tartják a magyarokétól.

E vásárokon aztán eladásra került, amit a város virágzó céhei készítettek. A budai jogkönyv 49 különböző iparágat sorol fel, ami a budai ipar fejlettségét bizonyítja. Elelmiszereket 12 különböző csoportban árusítottak.

Az árusítás központja a Mátyás-templom előtt volt, ahol a városháza és közelében a pénzverőház állottak. Árusítás folyt a városkapuknál is. Ilyen összesen négy volt. Egyik a Sz. János- (későbbben Vizivárosi, majd Ferenc József-) kapu, mely a mai Várszínház-utcának a Disz-tér felé eső végén szakította meg a városfalat; a második a Zsidó- (majd Fehérvári) kapu a Zsidó-utcának ugyancsak a Disz-tér felé eső végében; a Mindszentek kapuja, a mai Tárnok-utca végén és a Szombati (utóbb Bécsi) kapu, amelynek emlékét a Bécsi-kaputér elnevezés őrzi.

A várhegyi városhoz több külváros csatlakozott. Ilyen volt Tabán (másképen Kispest vagy Kelenföld) Szent Gellért templomával és kórházával; a Szent Péter- (ma Viziváros) külváros Szent Péter és az Irgalom Anyjának templomával, a karmeliták és a pálosok kolostoraival; a Margit-körút területén Tótfalu (németül Zeisselpüchel) külváros az ágostonrendiek templomával; nyugat felé pedig Logod nevű külváros. A város területéhez számítható a Hárshégy nyugati lejtőjén épült szent Lőrincről nevezett pálos kolostor — Nagy Lajos alapítása —, ahol Remete Szent-Pál testét őrizték.

Budának balparti külvárosa Pest volt, mely azonban a XV. század végén ismét önállósul. Központja a mai belvárosban a piaristák épülete táján alakult erősség volt, melyhez a plébánia-templom is tartozott. Itt a domonkosoknak már a tatárjárás előtt volt kolostoruk; itt telepedtek le a ferencesek, ágostonok és János-vitézek. A városnak sokamara hivatala is volt. Főútvonalai a mai Váci-, Rákóczi- és Üllői-utak. Ezeknek a végében állottak a városkapuk u. m. a Váci (régben Bécsi), a Hatvani (ezelőtt Egri) és a Kecskeméti kapuk. Kiemelendő, hogy Pesten a magyar elem lehetett az erősebb, mert a plébánia-templomban már külön oltárt emeltek szent

Istvánnak, Lászlónak és Imrének s gondozásukat a kovácsok és a kardcsiszárok céhére bízzák.

Pesttől északra, szemben a Margitszigettel Jenő falu és Új-Bécs terültek el, mely utóbbinak egyrésze Pesthez tartozott. Budától északra pedig a mai Császár-fürdő táján Felhévíz falu állott a János-vitézek és ágostonosok templomával. A mai Ujlak vidékén Szent Jakabfalva terült el.

Óbuda teljesen önálló város maradt. Káptalani székhely volt és a XIV. században nagyjából részben kir. várossá lett. Volt királyi vára, ahol Erzsébet, Nagy Lajos anyja, szívesen időzött; volt ferences kolostora és a klarissza apácák részére — Erzsébet jóvoltából — díszes rendháza. Emelte a város tekintélyét, hogy Zsigmond egyetemet állított benne.

Fővárosunk e században több véres esemény színhelye. Alig néhány éve, hogy Kis Károly királyt a várban megölik, a Szent György-téren végzik ki Kontot és társait. E téren leli halálát Hunyadi László is.

A század derekán Mátyás megválasztatása tartja izgalomban a lakosságot. Akkor éneklék a pesti gyerekek: Mátyást mostan választották mind ez ország királyává; majd pedig az ifjú uralkodó bevonulásával Buda renaissance korát éli. A várpalotának kiépítése sok művészt hozott Budára, kik csaknem kizárólag olaszok voltak. Bonfini, az egykorú történész, nem tudja eléggé magasztalni az épület fényes voltát, oszlopcsarnokait, szobrait, szökőkútjait, becses könyvtárát. A palota berendezésének híre külföldre is eljutott. Még a XVI. században is akad külföldi utazó, aki Budára jön és Mátyás palotáját látni akarja. S a király példája kihat a polgárságra is. Házaikat olasz modorban díszítik, miknek nyomát még a XVII. században itt megfordult utazók is látják.

Ezidőben Buda fényes ünnepély színhelye. Beatrix a fővárosba érkezik és itt kel egybe Mátyással. A király itt fogadja a külföldi követeket, udvarában tölt huzamosabb időt Ranzano Péter olasz történész, kinek épügy, mint Miksa császár udvari káplánjának alkalma nyílik nemcsak a városról, hanem az ország egyik közkedvelt búcsújáróhelyéről, a Margitszigetről is tapasztalatot szereznie. A szentéletű királyleány kolostorában azonban tudományos munka is folyt. A megmaradt kodexek legtöbbje itt készült. Itt dolgozott Ráskai Lea, Sövényházi Márta.

A főváros zaja néha még a budai Szent-Lőrinci pálos kolostor csendjét is felveri. Mátyás, aki vadászgatni szeretett, nem egyszer fordul meg a Zugligetben vaddisznót kergetve (innen ered német neve: Sauwinkel) s ilyenkor szívesen megpihen a kolostor falai között vagy édes anyja nyári lakába tér.

E virágzó korszaknak a népszerű király halála vet véget. Buda ezután még csak egy alkalommal színhelye fényes ünnepségnek: mikor II. Ulászló menyasszonyát, Annát fogadja; azontúl komor hangulat szállja meg a várost.

Sűrűen érkeznek nyugtalanító hírek a török határ felől, míg végre a mohácsi vész híret megviszik. Erre a lázas készülődés támad. Az udvarral együtt a polgárság is csomagol és szinte szakadatlan a szekerek sora, mely még az éjjel hagyja el a Zsidó kaput, hogy a nyugati határszélre meneküljenek. Alig egy-két napon belül csakugyan itt termett a török, egyelőre csak rövid időre. Megkezdődik a foszlogatás, végre a polgári várost felgyújtják.

Ezután a város többször cserélt gazdát. Hol Ferdinánd, hol János király birtoka, míg végre Szuleimán csellel veszi be 1541. aug. 29-én, hogy onnan többé ki ne menjen. Aki csak tehette, elmenekült. A szigeti apácák is ekkor távoznak. Milyen szomorú hangulat szállhatta meg a lakosságot, mikor Szuleimán a harangozást betiltotta, a templomokat mecsetekké átalakította vagy istállókul használta, mikor a keresztet leszedette; a palotából a drágaságokat kihordatta, hajóra rakatta és a város kormányát török tisztviselőkre bízta!

Az első pénteki napon bevonult a szultán a Mátyás-templomba, ahol Nurallah efendi elmondta érte az előirt imádságot és elénekelte a győzelmi dalt. Ugyanekkor a műezzineket a vár bástyáira küldte, hogy onnan kiáltásuk Allah nevét, miközben ágyúörgés hirdette a félhold győzelmét. Ezzel Buda sorsát megpecsételték. 145 évig tartott, amíg ismét a keresztényeké lett, miközben négyszer próbálták visszaszerezni.

A város a török városok jellegét öltötte. A pasák megerősítették a várat körülbelül 7000—8000 főnyi őrséggel, közelében ágyúgyárat és fegyverraktárt létesítettek, a Vizivároson kívül pedig löpörgyárat. A dunai hajóhad is itt állomásozott. A Várhegyen két városrészt különböztettek meg: a belső várat körülbelül a Várszínház-utcáig és a középső várat. A pasa nem lakott Mátyás várában, melyet a török kizil elma — piros alma — palotának nevezett, a tornyain alkalmazott arany gömbök után, hanem a mai Várszínház-utcában, külön palotában. Lakosztályától nem messze, a belső vár területén állott ama torony, melynek emeletéről esténként ozmán zenekar gyönyörködte a muzulmánt. A középső vár legdiszesebb temploma a böjük dsámi-főtemplom (Mátyás) volt, az előtte levő teret, hol valamikor Kapisztrán szent János hallatta buzditó szövegét, Musztafa pasa-ternek nevezték. A Magdolna-templomból Fethia — győzelmi — dsámi lett, melyen óra is volt. E városrészben lakott a janicsár- loggiás palotában. Az egész Várhegyet erős fal vette körül, melynek bástyái különböző bégek nevét örökítették meg. A városkapuk pedig

ezek voltak: az Ova (siklás), ezelőtt Zsidó-kapu; a régi Bécsi vagy Bég-kapu és a Szeráj-kapu a régi Szent János-kapu táján.

A Tabánt a timárok városának, debbághánének mondta a török. Itt építette Mohamed pasa a mai Rudas-fürdőt, melyet egyik zöld oszlopáról Zöld-fürdőnek — Jesil direkli ilidse-nek — neveztek el. Ide tartozott a Gellérthegy is, melyen a török őrházat épített. Ostrom alkalmával elhagyta. Itt volt eltemetve Gázi-Gürz-Eliász muzulmán pap, akit szentnek tiszteltek és a hegyet is utána nevezték el.

Tabántól északra terült el a Nagy külváros vagy Zsidó külváros. A hódoltság korában ugyanis újabb telepések jöttek a Balkánról, nevezetesen örmények, rácok, görögök, de leginkább konstantinápolyi zsidók, kiknek egy része spanyol földről menekült oda. Ők mint kereskedők, bankárok és tolmácsok jó szolgálatot tettek a pasáknak, amiért nagy szabadságokat élveztek. Számuk annyira növekedett, hogy két zsinagógájuk volt. A Nagy külvárost a Várhegyről lefutó kettős fal választotta el Tabántól. E városrészben is több mecset állott, házai vályogból épültek és zsindellyel voltak fedve. Felhévíz falu irányában három kapu nyílt: a mai Pálffy-tér sarkán a Khorosz (Kakas) kapu, az Erőd-utca végén a Jeni (Új) és a Széna-téren a Minaret-kapu.

A Császárfürdő táján több meleg fürdő és pompás rózsaliget terült el, melyeket a lakosság szívesen felkeresett. A fürdőket azért is látogatták, mert az a babona füződött hozzájuk, hogy aki negyvenszer megfürdik bennök, annak minden óhaja teljesül. A közelben állott a harcias bektási dervisrend kolostora, hova Gülbabát temették, aki mint Szuleimán katonája halt meg nemsokára Buda eleste után.

Buda elfoglalásával Pest is török kézre került. A hódoltság korában 70 hajóból álló híd kötötte össze Budával, mely körülbelül a mai Erzsébet- és Lánchíd között létezett. Pestet a szárazföld felől fal és mély árok vette körül, mely körülbelül a Vámház-, Múzeum- és Károly-körút irányában haladt. Régi kapuin kívül a Duna felől is volt egy nagyobb kapuja az Eskü-tér felőli oldalon. A város házai elég silányak lehetek. Többnyire vályogból valók voltak, zsindellyel fedve.

A városban öt dsámi állott, melyek közül a főmecset a mai városház közelében volt. Pesten lakott a budai kormányzósági kerület főszámvevője és a budai főbíró egyik helyettese. A lakosság zömét a török helyőrség alkotta, de laktak itt mohamedán iparosok és kereskedők, keresztények és zsidók, úgy hogy a XVII. században mintegy 3000-en lehettek. 1602-ben a város keresztény kézre került, de csak két évre.

Fővárosunk a hódoltság korában is virágzó kereskedelmi központ maradt. A keleti mintára berendezett bazárok, a fűszerkereskedők díszes boltjai mindenféle fajta áruval voltak

ellátva. Buda visszavételekor annyi árut zsákmányoltak, különösen a zsidó városrészben, hogy ennyit nem is vártak. Magyarázata abban rejlik, hogy a foglalkozások minden ágát üzhették, minden városrészben házat vehettek és üzletet nyithattak. Tehát meggazdagodhattak. Így a kereskedelem úgyszólván kizárólag a zsidók kezében volt. A török kedvelte őket és a katonai beszállásolás alól felmentette.

A magyar és német lakosság úgy a budai, mint a pesti oldalon többnyire szőlő- és földműveléssel foglalkozott. Azonban elvéve iparos is akadt. Óbudán és Budán a vargák, Pesten a takácsok, Óbudán a cizmadiák, kőművesek és kőfaragók céhbe tömörültek. De helyzetükkel nem voltak megelégedve. Kecskeméti István budai lelkész panaszkodik Bocatius János tanácstagnak 1605-ben, hogy a török utolsó templomukat is elvette. A pesti keresztény lakosság lelki szükségleteit csak négy ferences barát látta el a XVI. század közepén; 1679-ben azonban már csak ketten voltak.

A rác, örmény és görög lakosság szintén kereskedést űzött, de korántsem olyan mértékben, mint a zsidóság. A rácsok szőlőművelők is voltak, más részük meg pásztorok. Az örmény és görög inkább átmeneti kereskedést folytatott. Evlia Cselebi török utazó, aki fővárosunk állapotáról pontosan értesült, úgy Budán, mint Pesten, olasz, főleg raguzai lakosságot is említ. E polgárok kézművesek voltak.

Mikor 1686-ban a császári csapatok megkezdték Buda ostromát, úgy a budai hegyek felől, mint a pesti oldalról, a várost alaposan összelőtték. Az utolsó elkeseredett küzdelem a Bécsi-kapu táján folyt, ahol maga a pasa — Abdi — is elesett.

Mekkora örömet éreztek a keresztény polgárok, mikor a Nagyboldogasszony-templomában hálaadó istentiszteletre gyűlthettek össze s mily áhítatosan csókolgathatták azt a Szűz Mária-szobrot, melyet őseik a török elől befalaztak, de az ágyúzás következtében történt rázkódtatáskor ismét napfényre jött!

A visszafoglalás után újabb korszak köszöntött be. A rombadólt Budát, a tönkrement Pestet be kellett népesíteni, hogy a városi élet újból meginduljon. Mintha csak IV. Béla kora visszajött volna, úgy jöttek ide a telepések idegen országból. A zöme most is német földről érkezett; ott-honosnak érezte magát, mert német közigazgatás alá került. Ehhez járult, hogy egy időre adómentességet élvezett s így alkalma volt meggazdagodni. Voltak azonban olyan bevándorlók is, akik régi hazájukban rossz fát tettek a tűzre s éltek az alkalommal, hogy olyan helyre költözzenek, ahol őket nem ismerték; szinte az ókori Róma benépesítésére emlékeztet.

A németeken kívül sok szerb telepedett le. Ellepte a Tabánt, Óbuda környékét, a pesti oldalt. Magyar telepes azonban nem igen jött. Bizalmatlanul szemlélte a történeteket, e mellett — úgy látszik — nem volt kedve itt az idegenek közé letelepednie.

A kormány Budán külön kamarát létesített és állandó katonaságról gondoskodott. III. Károly utóbb a kir. tábla székhelyévé tette meg. Bár a polgárok önkormányzati joggal bírtak, mégis a kamarától függtek, mely nem egyszer avatkozott legbelsőbb ügyeikbe. Így a polgárság és a kamara között, de még a katonaság között is gyakran heves összeütközés támadt.

Úgy Budán, mint a másik két városban, csak lassan indult meg az ipar. A céhek újból szervezkedtek s Lipóttól kérték szabadalmaik megerősítését. Érdekes, hogy a nemzeti-ség e korban is különválik a másiktól. Óbudán külön céhbe tömörülnek a magyar és német kovácsok, külön céhbe itt is meg Budán a rác kalapások.

Azonban a városi élet csak nehezen indul meg. Egy 1696. évi összeírás Pestről így szól: a város csak nagyjában rendezett külsejű. A házak száma 228, ezek közül 168 gunyhó. A lakosok közül van 3 kereskedő és ugyanannyi szatócs; 33 különböző ipart űző, kik közé a gyógyszerészek és borbélyok is tartoznak. Egy iparágat azonban legfeljebb csak tizen képviselnek. Érdekes, hogy köztük már pipagyártó is akad, ami feltétlenül török befolyásnak tulajdonítható.

A föld homokos, amiért közepes termőképességű. A polgárságnak van négy dunai malma, de halászati jogot nem élvez; a legelő is csekély hasznat hajt, mert árvizes területen fekszik. Mindazonáltal Pest látogatott város, mert a katonaság gyakran megszállja és az átutazók is itt pihennek meg. Bár régi szabadalmakkal bír, nagy haszna nincsen belőle a magas adók miatt.

Ez összeírás eléggé mutatja, hogy a városi élet csak nagyon lassan indult meg. Ez évben 1696-ban Budára 2700, Pestre 1550 frtnyi adót vetettek ki, mely összeg akkoriban igen nagy volt.

A városok fejlődését még e század lezárása előtt a pestis akadályozta meg. A XVIII. század elején is egymásután szedte áldozatait, olyannyira, hogy Pesten csak 300 lakos maradt. Ekkor emelték a Szent-Rókus fogadalmi kápolnát, Budán pedig a Mátyás-templom előtti Szentháromság-szobrot.

Pest terjeszkedése tulajdonképpen csak ezután kezdődik. Mikor a belváros szűknek bizonyul, a polgárság a falakon kívül eső területen, szőlői és veteményes kertjei mellett majorokat, házakat épít s ezzel megveti a mai VI. és VIII. kerület alapját. 1741-ben mind a két külvárosban még csak 210

ház állott; Mária Terézia korában már különválnak; a mai VI. kerület a királynőről, a VIII. pedig védőszentjéről kapja nevét.

II. Lipót korában kezd a város északi irányban is terjeszkedni, majd a IX. kerület fejlődik. A múlt század ötvenes éveiben Pest keleti határa még az Árokvonat-utca, ma Köztemető-út. A legfiatalabb városrész a VII. kerület, melynek régi neve Pacsirtamező (Lerchenfeld), vagy Ferdinánd külváros, amelyet a Terézvárosból hasítottak ki 1882-ben.

Még a XVIII. században fejlődik a Városliget, melyet Ökördülőnek (Ochsengrund) hívtak. Lassanként e mocsaras területet fűz- és akácfával ültették be, majd Boráros József polgármester indítványára mulatóhellyé változtatták át. A befásítás jórészt József nádor költségén történt, aki Pest felvirágzása körül sokat fáradozott.

Buda is új városrészrel gyarapszik. A XVIII. század végén a Krisztinaváros épül, mely nevét egyik főhercegnőtől nyerte.

A városrészek kiépülésével az utcák szabályozása, a házak csinosítása karöltve járt. A nagyobb középületek ekkor keletkeznek. Még III. Károly építteti a mai központi városházát a rokkant katonák részére, Fischer v. Erlach jónevű építész terve szerint. Nagyot lendít Mária Terézia a városok felvirágzásán, mikor Budán palotát építtet és a nagyszombati egyetemet oda költözteté.

Uralkodása a hitélet fellendülésére is jótékony hatással van. A már itt levő és uralkodása alatt betelepült szerzetesrendek a hitéletet, a tudományt, az iskolaügyet szolgálják. A jezsuiták, piaristák, szerviták, domonkosok, ferencesek, pálosok, trinitáriusok és a klarissza apácák buzgólkodásának fővárosunk polgársága igen sokat köszön. Kolostoraik mellé templom is épül. Legszebb az egyetemtéri, ezelőtt pálos templom, mely díszes barokk stílusban épült ugyancsak Fischer v. Erlach terve szerint.

E virágzó hitéletnek sokat ártott II. József rendelete, melynek folytán több érdemes rend megszűnt és többé vissza nem állított. Ujabbán a női szerzetesrendek fáradnak leányaink nevelése körül.

Mária Terézia kulturális munkássága a három város iparát is felvirágoztatja. A céhlevelek felújításának egész serege maradt meg e korból, melyeknek nagy része még mindig különbséget tesz a nemzetiségek között. A királynő maga is eljön Budára, Pestre s emlékére nevezik a VIII. kerületi templom-teret Mária Terézia-térnek.

A testvérvárosok fejlődésével a politikai és kulturális élet súlypontja is ide esik. Mekkora örömnép lehetett az a nap, mikor a királynő hazahozatja a szent Jobbot Raguzá-

ból, mikor II. Lipót a szent koronát Budára küldi vissza, mikor I. Ferenc itt koronáztatja meg magát! De szomorú napok is következnek. Martinovics és társainak kivégzése Budán folyik le.

A XIX. század nagy kultúrintézményei: a Nemzeti Múzeum, a Tud. Akadémia megalapítása, a Nemzeti Kaszinó és Nemzeti Színház létesítése, a Gőzhajózási Társaság stb. megalakulása hozzájárultak, hogy a testvérvárosok az ország központjává alakuljanak. E fejlődést azonban megakadályozta az 1838-as árvíz, mely Budán 601, Pesten 2281 házat pusztított el. Ma is megdöbbenéssel szemléli a járókelő az árvíz magasságát jelző táblákat.

Így köszöntött be az 1848. március 15-ike, melynek szereplői eléggé ismeretesek. Ez évben lesz Pest az országgyűlés színhelye, Buda és Pest a kormány székhelye.

Az 1849-es forradalom és következményei jó időre megakasztották fővárosunk kialakulását. Így történt, hogy csak öt évvel Ferenc József koronázása után egyesítették Budát, Óbudát és Pestet.

Azóta félszázad telt el. Városunk e békés korszakban rohamosan fejlődött. Legkimagaslóbb eseménye az ország ezeréves fennállásának ünnepe, mely alkalomból Budapestnek, mint világvárosnak fontos szerep jutott.

Bár az utolsó évtized sok szomorúságot hozott fővárosunkra; bár a háború, a forradalmak és a román megszállás soktól fosztottak meg, egytől nem tudtak megfosztani: fővárosunk történelmi múltjától, melynek emléke kell hogy kitarást kölcsönözzön a jelen válságos viszonyok között.

Relković Neda dr.